

УДК 911.3

Кізюн А.Г.

*Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного
торговельно-економічного університету*

Суспільні чинники розвитку екстремального туризму на Поділлі

Виокремлено та розглянуто групи суспільних чинників, що сприяють становленню і розвитку екстремального туризму у рівнинних районах України, зокрема таких як Поділля. Серед суспільних чинників групи: соціально-економічних, історико-політичних, етно-демографічних та спортивно-рятувальних; частково проаналізовано їх роль та значення у сучасному та майбутньому функціонуванні різних видів екстремального туризму у межах Поділля. Показано, що у процесі розвитку екстремального туризму значення суспільних чинників не менше ніж природних, а тому їх необхідно розглядати сумісно. На початку ХХІ ст. особливе значення у розвитку екстремального туризму на Поділлі має група соціально-економічних чинників і їй необхідно приділяти найбільше уваги. У подальших дослідженнях необхідно звернути увагу на регіональні особливості прояву виділених груп суспільних чинників у розвитку екстремального туризму.

Ключові слова: Поділля, туризм, екстремальний туризм, види, суспільні чинники, групи, прояви, розвиток.

Кизюн А.Г. Общественные факторы развития экстремального туризма на Подолье. Выделены и рассмотрены группы общественных факторов, способствующих становлению и развитию экстремального туризма в равнинных районах Украины, в частности таких как Подолье. Среди общественных факторов группы: социально-экономических, историко-политических, этно-демографических и спортивно-спасательных; частично проанализированы их роль и значение в современном и будущем функционировании различных видов экстремального туризма в пределах Подолья. Показано, что в процессе развития экстремального туризма значение общественных факторов не менее природных, а потому их необходимо рассматривать совместно. В начале ХХІ века. особое значение в развитии экстремального туризма на Подолье имеет группа социально-экономических факторов и ей необходимо уделять больше внимания. В дальнейших исследованиях необходимо обратить внимание на региональные особенности проявления выделенных групп общественных факторов в развитии экстремального туризма.

Ключевые слова: Подолье, туризм, экстремальный туризм, виды, общественные факторы, группы, проявления, развитие.

Kizyyn A. Social factors of adventure tourism on the tail. Allocated and considered of social factors that contribute to the establishment and development of adventure tourism in the lowland areas of Ukraine, in particular such as skirts. Among the factors of social groups: social, economic, historical, political, ethno-demographic and sports and rescue; partially analyzed their role and importance in the present and future functioning of different types of adventure tourism within the skirts. It is shown that in the development of adventure tourism importance of social factors at least natural, and therefore they must be considered together. At the beginning of. of particular importance in the development of adventure tourism on the tail has a group of socio-economic factors and it should be given the most attention. In further studies need to pay attention to the regional peculiarities of the selected groups of social factors in the development of extreme tourism.

Key words: skirts, tourism, adventure tourism, types, social factors, the group displays, development.

Наявність проблеми. Розвиток туризму в Україні та окремих її регіонах проходить нерівномірно. Безперечно, що на це є об'єктивні причини: від політичних до матеріальних. Однак і теоретичні основи розвитку туризму в Україні розроблені ще слабко. Якщо загальні напрацювання щодо становлення туризму і поступового формування туристичної сфери, частково відповідають

сучасним вимогам, то дослідження стосовно розвитку окремих його видів, зокрема таких як екстремальний туризм в Україні та окремих її регіонах, лише започатковуються. Попередні дослідження показують, що навіть у рівнинних регіонах України екстремальний туризм має значні можливості розвитку і подальшого активного функціонування. Серед таких регіонів України й Поділля, особливо його Придністер'я, Товтри, Кременецькі гори, Середнє Побужжя тощо. Успішний розвиток тут екстремального туризму потребує детального пізнання чинників, що сприяють його становленню.

Аналіз попередніх досліджень. Літературно-картографічних досліджень присвячених туризму загалом багато, стосовно екстремального туризму – мало. Опубліковані праці стосуються здебільшого спелеотуризму [2, 4, 8], окремих підземних лабіринтів – печер [4], пішохідних та велосипедних маршрутів, частково повітряних та водних екстремальних видів туризму [3, 6, 8]. Ці дослідження, окрім вишукувань із спелеотуризму, здебільшого нагадують лише перші спроби популярного висвітлення екстремального туризму загалом. Його регіональні особливості майже не дослідженні, зокрема і у межах Поділля [6, 8].

Мета дослідження – виокремити та проаналізувати групи соціальних чинників, що сприяють розвитку і становленню екстремального туризму у межах Поділля.

Результати дослідження. Розвиток туризму та його окремих видів, зокрема й екстремального, будь-якого регіону, залежить не лише від специфіки територіальної структури ландшафту, але й від складної взаємодії різнотипних і різномасштабних суспільних чинників. Серед них можна виокремити багато груп, однак вирішальне значення належить:

– **групи соціально-економічних чинників.** Вплив соціально-економічних чинників простежується у численних напрямках, особливо через виробничі відносини та рівень розвитку науки і техніки. Виробничі відносини визначають форму власності і форму організації виробничої та *невиробничої* діяльності, активно впливають на соціальний склад населення, його освіту та відпочинок. Відомо, що чим освіченіше населення, тим більше уваги воно приділяє рекреації, туризму, зокрема й екстремальному.

Переважаання у виробничій сфері Поділля сільського господарства, зокрема, землеробства, тривалий час не сприяло розвитку екстремального туризму в регіоні. Однак, з кінця XVIII – упродовж XIX ст., у зв'язку з активним освоєнням природних ресурсів західних районів Поділля поляками й розвитку промисловості у центральних та східних районах (з 1861 р. у складі Російської імперії), зацікавленість у розвитку пізнавальної рекреації, зокрема й у вигляді екстремального туризму зростає. Особливо це стосується розвитку спелеології – пізнання підземних порожнин натурального (печери подільської карстової області) та антропогенного (видобуток кременю та фосфоритів у Придністер'ї) походження. У маєтках польських магнатів та садибах руських поміщиків функціонували конюшні з відбірними породами коней, яких використовували, переважно, для короткочасових, але інтенсивних прогулянок та кінного туризму, а також, частково, мисливського туризму і полювання.

За роки радянської влади, особливо у 50-80-х роках XX ст. роль соціально-економічних чинників суттєво зросла, зокрема у розвитку таких видів екстремального туризму як спелеотуризм, мисливський туризм, гірський, водний та велосипедний туризм тощо. З 90-х років XX ст. соціально-економічні чинники

стимулюють розвиток в Україні тренінгового туризму, спортивного орієнтування, джайлоо-туризму, повітряних і водних екстремальних видів туризму;

– **групі історико-політичних чинників.** У цю групу чинників входять розвиток Поділля у межах тієї чи іншої держави, його адміністративний статус і структура, зміна кордонів та належність до них, кількість та характер війн, а також інші історичні процеси. У цьому відношенні Поділля унікальний регіон. Упродовж століть воно було частиною своєрідного фронтиру між західно-європейською і східною-азіатською цивілізаціями. Крім цього, Поділля входило до складу багатьох держав – Київської Русі, Литви, Польщі, Туреччини, Росії (рис. 1). Окремі його райони тривалий час були прикордонними і зазнавали

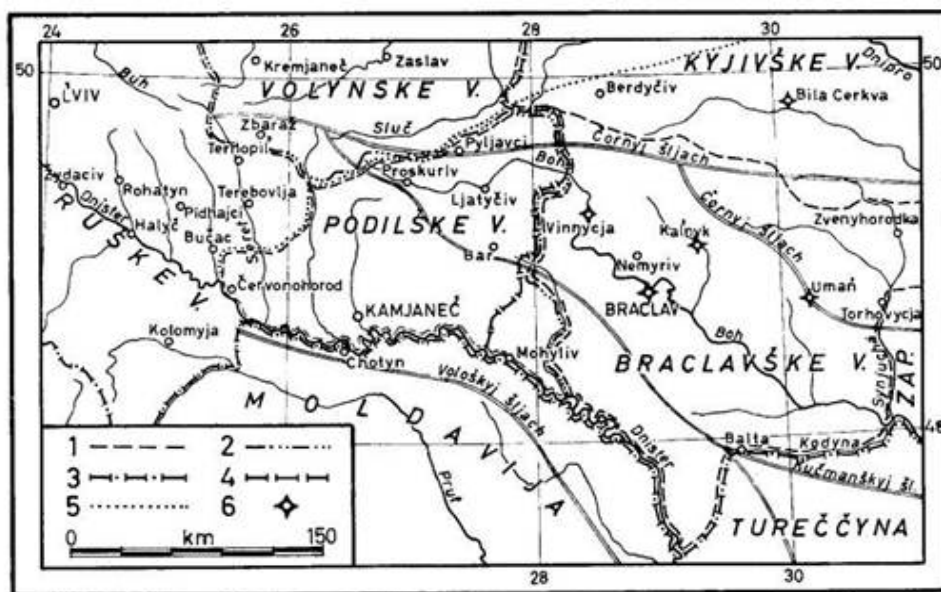

Рис. 1. Геостратегічне положення Поділля у XVI-XVII ст. За [5].

1 – межі воєводств, 2 – Польсько-Литовський кордон до 1589 р., 3 – кордони Речі Посполитої з Туреччиною, 4 – кордони Козацької держави за Б.Хмельницького, 5 – Польсько-Турецький кордон на Поділлі й Правобережжі у 1672-99 рр. 6 – головні міста козацьких полків.

суттєвого впливу різних культур, що змушувало будувати численні захисні фортифікаційні споруди – міста-фортеці, замки, захисні вали і рови, укріпрайони тощо (рис. 2).

Розбудова белігеративних (лат. *beligero* – вести війну) комплексів сприяло зростанню контрастності ландшафтів Поділля і стимулювало розвиток таких екстремальних видів туризму як трекінг, форттуризм, частково кінний туризм та інші.

– **групі етно-демографічних чинників.** Ця група об'єднує чисельність населення на різних етапах і періодах розвитку, його етнічний, соціальний, статевий і віковий склад, характер взаємовідносин цих різноманітних груп, їх традиції, особливості матеріальної культури та способів життя, що віддзеркалюються у розвитку туризму, зокрема й екстремального. Безперечно, що при наявності відповідних умов, розвиток тих чи інших видів екстремального туризму залежить від кількості населення та його вікового складу. Це чітко прослідковується у межах Подільського Придністер'я, де розвиток екстремального туризму у 4–6 разів вищий ніж у центральних районах Поділля.

Суттєво впливає на розвиток туризму загалом й, особливо, екстремального,

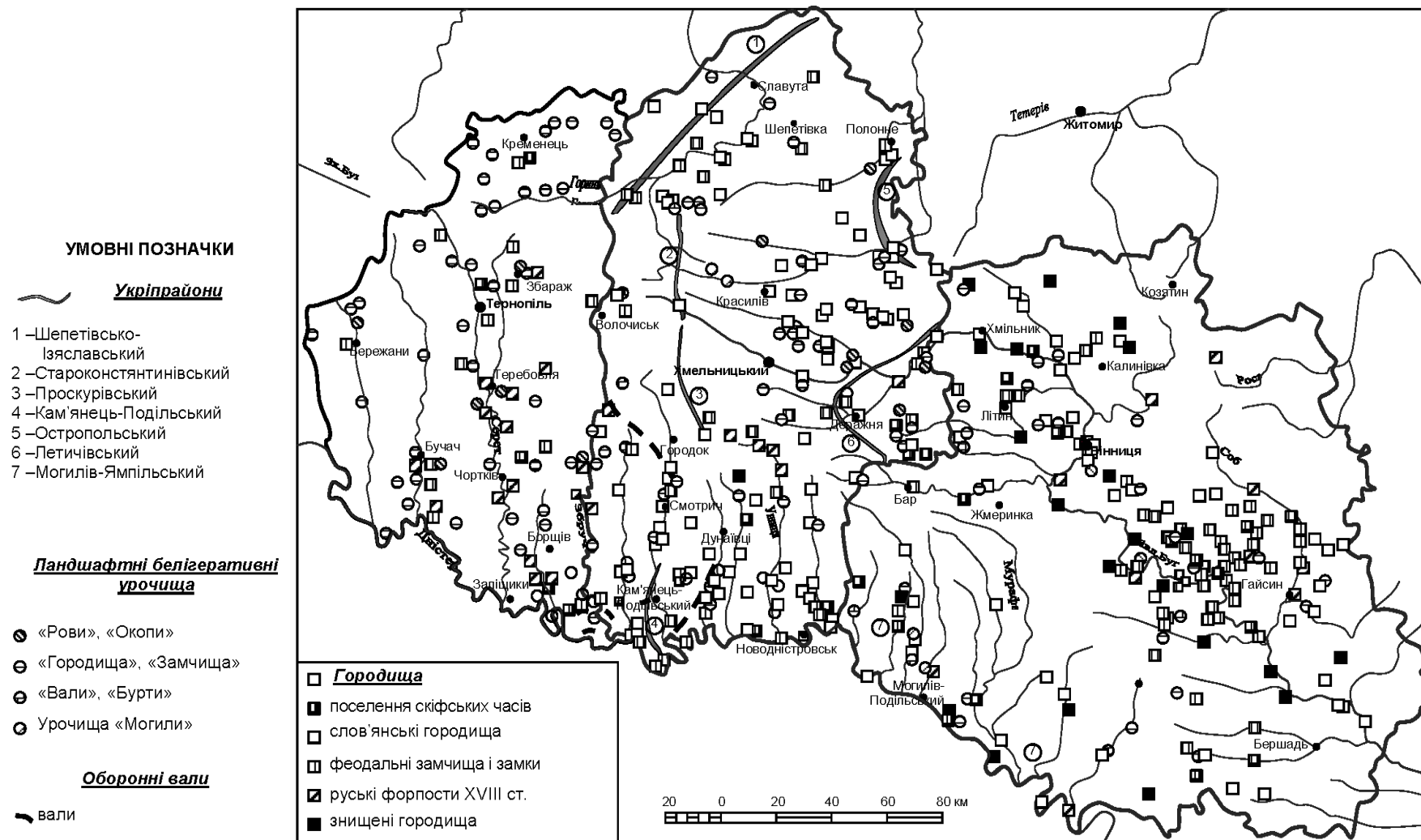

Рис. 2. Белігеративні ландшафти Поділля. За [1] та за власними польовими дослідженнями впродовж 2005-2015 років

етнічний склад населення. У процесі опитування населення сіл заснованих руськими старообрядцями – пилипами (Москалівка і Пилипківці Хмельницької області, Пилипи Вінницької області), встановлено їх негативне відношення до екстремального туризму. Старообрядці – пилипи, здебільшого, не розуміють для чого він потрібен. Слабка зацікавленість до екстремального туризму у єврейських громад, що проживають у містечках Поділля (табл. 1).

Таблиця 1

Етнографічна структура містечок Подільської губернії у 1904 р. За [7]

Містечко	Кількість, осіб					
	Українці, росіяни	Поляки	Німці	Євреї	Чехи	Молдовани
Брацлав	4396	119	20	3275	1	-
Вінниця	16121	2173	119	11456	44	13
Гайсин	4831	167	13	4322	-	-
Летичів	2383	741	3	4105	1	1
Літин	5174	357	3	3828	16	2
Сальниця	2772	19	3	899	6	-
Хмільник	5524	150	3	5524	1	-
Могилів	9192	684	67	12188	32	9
Бар	3819	178	5	5764	10	2
Ольгопіль	5467	69	1	2463	5	1
Прокурів	7935	2824	68	11369	8	44
Нова Ушиця	3956	178	11	2214	4	-
Стара Ушиця	2532	57	2	1584	-	1
Вербовець	1319	326	-	661	-	-
Ямпіль	3557	165	21	2819	17	4

«Мессіонерами» у розвитку різних видів екстремального туризму на Поділлі є вчителі фізкультури та географії, студенти цих спеціальностей, тренери, частково медичні працівники, історики та програмісти. Суттєва роль і ентузіастів-одинок, часто справжніх професіоналів, котрі лише започатковують той чи інший вид екстремального туризму, а у випадку відсутності «початківців», започаткований ними вид екстремального туризму успішно розвивається;

– **групі спортивно-рятувальних чинників.** Майже у кожній з попередніх груп, окремі чинники можна віднести до групи спортивно-рятувальних. Ця група об'єднує людей різних вікових категорій – від старшокласників до пенсіонерів, що самостійно або у відповідних організаціях (клубах, школах, академіях, гуртках, гуртах) займаються не лише екстремальним туризмом, але й на професійному рівні відпрацьовують способи порятунку людей, особливо дітей, що попали в екстремальні умови і не можуть їх подолати. Прикладом одного із таких спортивно-рятувальних об'єднань є «МАРС» (Мала академія рятувальної служби), що багато років функціонує при фізико-математичному ліцеї №17 у Вінниці. Члени цієї академії, переважно учні старших класів, крім спортивно-туристичних знань набувають навиків рятування людей у різних екстремальних ситуаціях, беруть участь і часто перемагають у змаганнях всеукраїнського й міждержавного рівнів. У цих змаганнях майже кожний їх вид включає у себе елементи порятунку людей, що не можуть подолати ті чи інші перешкоди.

Висновки. У сучасних дослідженнях екстремального туризму роль суспільних чинників у його розвитку висвітлена слабо. Однак їх значення не менше ніж природних чинників. Серед суспільних чинників, що сприяють розвитку екстремального туризму у межах Поділля чітко виокремлюються кілька

їх груп: соціально-економічні, історико-політичні, етно-демографічні, спортивно-рятувальні та інші. Ці чинники детально розкривають суть і можливості розвитку екстремального туризму у межах Поділля. Їх подальше пізнання сприятиме формуванню раціональної сфери туризму у складі якої чільне місце займе й екстремальний туризм. Завдання активнішого розвитку на Поділлі екстремального туризму не самоціль, а виклики сьогодення. У його вирішенні, беззаперечно, приймуть участь не лише окремі ентузіасти-екстремали та колективи, але й молодь та люди середнього віку.

1. Антонюк О.О. Белігеративні ландшафти Поділля: структура, класифікація, раціональне використання / О.О. Антонюк // Автореф. дис... канд. геогр. наук – 11.00.11. – Київ, 2016. – 19 с.
2. Денисик Г.І. Природнича географія Поділля / Г.І. Денисик. – Вінниця: ЕкоБізнесЦентр, 2011. – 184 с.
3. Денисик Г.І. Туризм у сучасному ландшафті / Г.І. Денисик, О.П. Чиж // Індустріальний туризм: реалії та перспективи. – Кривий Ріг: Вид-во Р.А. Козлова, 2013. – 228 с.
4. Дублянський В.Н. Карстовые пещеры Украины / В.Н. Дублянский, А.А. Ломаев. – Киев: Наукова думка, 1980. – 180 с.
5. Енциклопедія українознавства. Словникова частина (ЕУ – 11). – Париж – Нью-Йорк, 1970. – Т.6. – с. 2130 – 2146.
6. Кізюн А.Г. Природні умови розвитку екстремального туризму у межах Поділля / А. Г. Кізюн // Наукові записки ВДПУ. Серія: Географія. – Вінниця, 2016. – Вип.28. – С.178 – 185.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской империи, 1897. XXXII. Подольская губерния [Текст] / Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел под редакцией Н.А. Тройницкого. – СПб.: Типография СПб., 1904. – 285 с.
8. Туризм як фактор розвитку регіону. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Вінниця: ВДПУ, 2011. – 187 с.
1. Antoniuk O. Beligerativni landshafti Podillia: struktura klasifikatsiia ratsionalne vikoristannia / O. Antoniuk // Avtoreferat dys... kand.geogr.nauk. – 11.00.11. – Kyiv 2016. – 19 s.
2. Denysyk H. Pryrodnycha heohrafiia Podillia / H. Denysyk, O. Chyzh // Naukovi zapiski. Seria: Heohrafia – Vinnytsia, 2016. – Vyp. 28. – № 3 – 4. – s. 5 – 9.
3. Denysyk H.I. Turyzm u suchasnomu landshafti / H.I. Denysyk, O.P. Chyzh // Industrialnyi turyzm: realii ta perspektyvy. – Kryvyi Rih: Vyd-vo R.A. Kozlova, 2013. – 228 s.
4. Dublianskyi V.N. Karstovye peshchery Ukrainy / V.N. Dublianskyi, A.A. Lomaev. – Kyev: Naukova dumka, 1980. – 180 s.
5. Entsyklopediia ukrainoznavstva. Slovnykova chastyna (EU – 11). – Paryzh – Niu-Iork, 1970. – T.6. – s. 2130 – 2146.
6. Kiziun A.H. Pryrodni umovy rozvytku ekstremalnoho turyzmu u mezhakh Podillia / A. H. Kiziun // Naukovi zapysky VDPYU. Serii: Heorafii. – Vinnytsia, 2016. – Vyp.28. – S.178 – 185.
7. Pervaia vseobshchaia perepys naseleniia Rossyiskoi ympery, 1897. KhKhKhII. Podolskaia huberniia [Tekst] / Yzdanye Tsentralnoho statystycheskoho komyteta Mynysterstva vnutrennykh del pod redaktsyei N.A. Troinytskoho. – SPb.: Typohrafiya SPb., 1904. – 285 s.
8. Turyzm yak faktor rozvytku rehionu. Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii. – Vinnytsia: VDPYU, 2011. – 187 s.

Подано до редакції 02.02.2017

Рецензент – кандидат географічних наук Л.М. Кирилюк